

7. Щербина Т. В. Ареалогія середньонадніпрянсько-степового порубіжжя : монографія / Т. В. Щербина. – Черкаси : Видавець Андрощук П. С., 2009. – 348 с.

ДЖЕРЕЛА

- Березовська – Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноpodільських говірках / Г. Г. Березовська. – Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. – 348 с.
- Гримашевич – Гримашевич Г. І. Словник назв одягу та взуття середньopolіських і суміжних говірок / Г. І. Гримашевич. – Житомир : Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2002. – 184 с.
- Грінч. – Словарь української мови / за ред. Б. Грінченка. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 1–4.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982 – 2006. – Т. 1–5.
- СУМ – Словник української мови : в 11-ти томах / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
- Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева ; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина; 2-е изд., стереотип.] – М. : Прогресс, 1986 – 1987. – Т. 1–4.

У статті проаналізовано лексико-семантичну групу загальних назв одягу у східноpodільських говірках. Досліджено її семантичні та ареалогічні особливості.

Ключові слова: загальні назви одягу, семантична структура, диференційна ознака, східноpodільські говірки.

The lexico-semantic group of common names of clothes in the East Podillya dialects is analysed. Their semantic and areological peculiarities are studied.

Key words: common names of clothes, semantic structure, differential feature, East Podillya dialects.

Інна Гороф'янюк
(Вінниця)

УДК 811.161.2'282.4'366(478)

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ МОРФОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ГОВІРКИ с. БУЛАЄШТИ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

Сьогодні не потребує доказів твердження О. О. Потєбні, що «історія мови – це історія її говорів». Місцеві говірки зберігають риси, властиві різним еволюційним етапам лінгвальних явищ. Особливе місце в контексті «консервації» мови посідають переселенські говірки, які за законами лінгвальної системи чинять опір міжмовній інтерференції і максимально зберігають в іншомовному оточенні реліктові мовні явища [19, с. 53–54]. З огляду на це дослідження українських говірок за межами України набуває актуальності задля глибшого пізнання історії української мови, водночас лінгвальні факти є джерелом пізнання історії самого народу. Саме ці два чинники – високий евристичний потенціал для українського мовознавства та важливість лінгвістичних свідчень для реконструкції історії українського села Булаєшти (Орхейський р-н, Республіка Молдова) у контексті історії Молдови – формують актуальність нашої розвідки.

Моделюючи ранню історію поселення, молдавські дослідники Алексей Романчук та Ірина Таші висувують й аргументують гіпотезу про заснування села Булаєшти орієнтовно в XV ст. русинами – вихідцями з Буковини [18], при цьому дослідники значну увагу приділяють лінгвальним явищам як цінному джерелу для історичних студій. Мовні факти доповнили свідчення етнографії, археології на користь висунутої гіпотези. На ґрунті аналізу явищ фонетики та лексики булаєштської говірки, її антропонімікону з'ясовано, що найближчою вона є до групи українських покутсько-буковинських говірок [18, с. 41–42], окремо встановлені також паралелі з гуцульським [17], волинським, західноpodільськими говірками [16], подільським діалектом [8]. Граматичний, зокрема морфологічний, рівень говірки с. Булаєшти наразі не був об'єктом дослідження. Натомість, як стверджує В. М. Жирмунський, «першим завданням переселенської діалектології є граматичний опис говірок окремих поселень. На основі такого опису можливе подальше визначення

батьківщини говірки (Heimatbestimmung), тобто порівняння досліджуваної переселенської говірки з діалектологічними відношеннями до метрополії» [12, с. 493]. Отож метою розвідки є схарактеризувати особливості морфологічної системи аналізованої говірки, встановити кореляцію між новими мовними фактами та висновками, зробленими на підставі фонетичних та лексичних явищ говірки. Джерельною базою слугували аудіозаписи мовлення носіїв говірки с. Булаєшти, люб'язно надані Алексеем Романчуком¹, та Словник булаєштської говірки, надрукований у додатках до праці «Рання історія українського села Булаєшти в контексті історії Молдови (XIV – поч. XVII ст. від Р.Х.)» [18, с.107–140].

1. Іменник

1.1. Морфологічна категорія **роду** має типову для українськомовного континууму репрезентацію. Засвідчено поодинокі випадки хитання між іменниками чоловічого і жіночого роду: *шкварок – шкварка*, *вол'йй – ол'ййа* (*во^не пок^лали^е баночку з вол'ййем на в'ікно*), *гр'іна – грин*. Припускаємо, що остання словоформа постала під впливом румунської мови – *grîă* 'т.с.'. Загалом підтверджуються спостереження мовознавців щодо переходу іменників з одного роду в інший найчастіше в абстрактних іменниках та тих, у яких не розрізняють біологічний рід, або це розрізнення не має практичного значення [4, с. 85], а також в іменниках іншомовного походження [5, с. 271]. Зауважимо, що граматична категорія роду слугує засобом розрізнення семантичного наповнення лексем: *л'ітра* 'кварта' – *л'ітр* 'літр'.

1.2. У реалізації граматичної категорії **числа** спостерігаємо залишки двоїнних форм у сполуці форм називного-знахідного відм. з числівниками – *дв'і ж'інк'і*, *дв'і т'іук'і*, *через зо дв'і нег'іл'і*, *дв'і сестр'і було*.

Активно представлені в говірці іменники *pluralia tantum*, які дослідники кваліфікують як реліктові явища [6, с. 17]: *вожени^е*, *курузи^е*, *картофл'і*, *фасул'і*, *вешн'і*, *йагусті^е*, *козарек'і*, *патлаж'елі*, *мали^ені^е*, *креж'і* тощо.

1.3. У **словозміні** окремих іменників спостерігаємо синкретизм називного і родового відм., унаслідок чого відбувається скорочення числа словозмінних парадигм: з *дзардзар'і / з вешн'і варили чай*; до *Іл'ййа дул'і / грушк'і / йяблука не йілі^е*; *мама н'єй пол'учела н'і пешен'іц'у / н'і зерната*; *ран'ч'і не роб'іли та^к'і страшн'і в'ес'іл'а*. У родовому відм. однини привертають увагу архаїчні форми іменників жіночого роду давніх -ьв-основ: до *церкови^е*, *моркови^е* (у навивному відм. – *моркова*). Щодо форм множини, то в родовому відм. іменники різного походження набувають закінчення -іў, що, імовірно, є наслідком впливу іменників колишньої -й-основи [3, с. 103; 11, с. 82]: з *йяблук'іў*, до *ручк'іў*, *ж'інк'іў*, *комнак'іў*, *чосн'ік'іў*, з *трав'іў*, *цв'ік'іў*, але *сорок ден'*.

У давальному і місцевому відм. однини іменників, що позначають як істот, так і неістот, фіксуємо давню флексію -ови^е (з -й-основи): *породс'ови^е*, *на дршлуа^кови^е*, до *церкови^е*, *у селови^е*, *на стоўпови^е*, *на цвинтар'ови^е*, *на вогн'ови^е*, *ў сент'аброви^е*, проте *по кала^чеви^е*, *на чайєви^е*. Зауважимо, що дослідник морфологічних особливостей мови українських грамот XIV – XV ст. В. Дем'янчук дійшов висновку, що закінчення -ови (рідше -єви) для назв істот та неістот найбільш характерне для галицьких грамот, що репрезентують надністрянську діалектну територію [9, с. 7].

Уживані також закінчення -і, -у: *по ста^кан'і ве^на*, *по пол'у*, хоча, за спостереженнями Алексея Романчука, ці форми є інноваційними в говірці. У формі множини диференційовано представлено давальний відм., який маніфестується закінченням -ем – *курем*, яке останнім часом модифікувало в -ам – *курам*, та місцевий відм. – *по л'ісах* (про походження флексії -ах докладніше див. [11, с. 84]).

В орудному відм. однини спостерігаємо нейтралізацію протиставлення твердість / м'якість кінцевого приголосного основи, а тому в говірці фіксуємо флексію -ом: *драпа^ком*, з *чосн'іком*, *нож^{ом}*, *ква^чом*, *сторож^{ом}*, *кола^чом*. Причини індукції твердого різновиду парадигми зумовлені, на думку Ганни Воронич, фонетично: диспалаталізація шиплячих

¹ Висловлюю щире подяку Алексею Романчуку за надані аудіозаписи та докладні свідчення щодо особливостей його рідної говірки с. Булаєшти.

спричинилася до втягнення іменників на м'який приголосний у сферу дії індукції іменників на твердий приголосний [6, с. 25]. Ця флексія функціонує і при словозміні іменників жіночого роду: *ри^еска^лл'оу*, *ло^паткоу*, з *мамоу* як результат індукції закінчень орудного відм. однини чол. і сер. родів [11, с. 80; 3, с. 95]. Прикметно, що це ж закінчення вживається і в іменниках IV відміни: *поро^с'ом*, *йа^г'ном*. Низка іменників жіночого роду різного походження в говірці має в орудному відм. однини закінчення -оу: *перед^л Паскоу*, *во^доу*, з *палочкоу*, *му^коу*, *селоу*. Постановля засвідченого варіанта флексії -оу від -оу мовознавці трактують як результат спершу повної редукації інтервокального /i/, а згодом переходу кінцевого /y/ в /j/ [11, с. 80; 3, с. 94]. В орудному відм. множини домінує флексія -ами, що поширилась за аналогією до давніх -ā- (-jā) основ: з *во^чами^е*, *ко^н'ами^е*.

2. Прикметник

2.1. У говірці села Булаєшти спостерігаємо вирівнювання відмінювання прикметників м'якої групи за зразком твердої групи: *сене^и'ї*, *поро^жна*, *поро^жне зерно*, *Вели^кон:а* *п'ятни^ца*. Прикметно, що задньоязикові та шиплячі приголосні, які зберігають у говірці давню м'якість, відповідно мають у формі чоловічого роду однини закінчення -ї: *ж'їноч'її*, *гл'їбок'її*, *ше^рок'її*, *со^лодк'її*, *ве^сок'її*, *бес^клепк'її*, *жо^ук'її*.

У давальному і місцевому відм. однини відбулося стягнення закінчень прикметників жіночого роду: *моло^г'ї* *г'їу^ч'ін'ї*, *у гл'їбок'ї к'їр'не^ц'ї* [18, с. 104].

Спорадично вживаються в досліджуваній говірці нечленні якісні прикметники, як-от: *голоден*, *годен*.

Спостережено також високе функціональне навантаження суфікса присвійних прикметників -ач- (-'ач-): *зай^ач'її* *холод*, *ко^н'ач'її* *шча^у'ни^к*, *во^у'чача* *кле^н'и^ца*.

2.2. При творенні ступенів порівняння прикметників відзначено перевагу аналітичних моделей з використанням часток *са^м'ї* та *маї* (додається до початкової форми прикметника): *са^ма мен^ча*, *маї добре^и'ї*, *маї здо^рове^и'ї*, *маї моло^д'е^и'ї* [18, с. 105]. Суфікс -иш-, активний у ступенюванні прикметників, може в говірці заступатися варіантом -ишч- – *ско^р'ишч'ї* [18, с. 106]. Відзначимо, що частка *са^м'ї* вживається також у значенні 'лише, нічого більше': *са^ма во^да*, *са^ме моло^ко* [18, с. 131], *са^мого ма^ку*.

3. Займенник

Говірка с. Булаєшти зберігає архаїчні форми особових займенників 3-ї особи однини – *за (про, у) него*, *на н'у* та 1-ої особи однини – *н'а* 'мене'. Як і відповідні іменники в орудному відм. однини займенники набувають флексії -оу – *мноу*. В оформленні місцевого відм. однини займенників відсутній перехід /e/ → /o/ після м'яких приголосних: *на т'ім*, *на н'ім*. Характерно, що ці форми не вживаються в давальному відм.

Питально-відносний займенник *шчо* вживається у варіанті *шо*.

Вказівні займенники можуть функціонувати в редукованих формах, що постали ще на східнослов'янському ґрунті [11, с. 87]: *то^та*, *то^то* (<тѣтъ), а також і з підсилювальною часткою -во: *ца^во*, *цеї^во* [18, с. 138].

Відомі в говірці також стягнені форми присвійних займенників у формі місцевого відм. однини: у *к'ок'ї* *с'воїї*, *на т'во^му*, *на с'во^му* та у родовому і орудному відм. однини: *моїї*, *т'воїї*, *с'воїї*, *моїу*, *т'воїу*, *с'воїу*.

4. Числівник

Залишки старих систем лічби в говірці с. Булаєшти виявляються зокрема у назвах *пушка* 'пучка пальця' → 'дрібка чогось' [18, с. 128], *хура* 'великий віз або сани для перевезення вантажу, людей' → *гура* 'велика купа чогось' [18, с. 111], *вадро* '16 кілограмів' [18, с. 110], *грам^ада* 'багато' [18, с. 111], *капка* 'трошки' [18, с. 118].

4.1. Засвідчені числівники є репрезентантами низки фонетичних особливостей говірки: *о^ден*, *ш'тере*, *ш'иск'*, *шестеї*, *первеї*, *т'рета*, *штер'нац'їк'*, *ш'їш'нац'їт*, *дев'їт'нац'їт*, *дев'їносто*. За аналогією до *тре^ста*, *ш'тереста* вживається форма *дв'їста*.

4.2. Збереглися в говірці і давні збірні числівники *оба*, *об'ї*. Як зауважує Надія Прилипко, унаслідок контамінації цих форм і власне кількісного числівника *два* постала

форма *обадва* та *обидві*. Пам'ятки фіксують форму *обадва* вже з XIV ст. [15, с. 195]. Зафіксовано варіант *обедва* і в досліджуваній говірці.

4.3. Поширені в Булаєштах форми порядкових числівників *перве^ї*, *фторе^ї*, що сягають давньоруського періоду [10, IV, с. 338; 10, I, с. 435].

5. Дієслово

5.1. Засобом творення інфінітива є суфікс *-те^и*: *т'ропате^и*, *в'инувате^и*, *майувате^и*, *покушате^и*, *п'ихате^и* (*пеше^ине^ицу*).

5.2. Колишня форма зворотного займенника **се* рефлексувала в постфікс *це* або частку *се*. Як і в давньоукраїнській мові, архаїчний займенник може вживатися у препозиції як частка (*земн'а буде се обробл'ате^и*, *уноч'е см'ік'а не се в'ік'ідає*) і в постпозиції як постфікс (*зав'атце*, *п'ідперезатце*, *спомн'ататце*). Уживання *се* в ролі частки чи постфікса в говірці здиференційовано. Так, за свідченням Алексея Романчука, у говірці є низка дієслів, уживаних винятково з часткою *се*: *се в'ідавате^и* 'виходити заміж', *се в'ідкєнуло* 'спротивилось', *се доўго'рате^и* 'домовлятися', *се ж'єн'єте^и* 'женитися', *се зав'єте^и* 'зав'язатися хусткою', *се зб'єте^и* 'позбутися', *се зб'єрате^и* 'збиратися', *се збешедж'іте^и* 'утворювати налив', *се здеbate* 'зустрічатися', *се ко'коч'є* 'кудаккає', *се напудете^и* 'злякатися', *се осенг'іте^и* 'страждати', *се перебекереу^и* 'збожеволів', *се спротевело* 'спротивилося', *се с'ходете^и* 'збиратися для спілкування', *се уб'єрате^и* у *п'ір'а* 'опіритися' [18, с. 133–134].

5.3. Для дієслів II дієвідміни у формі 3-ї особи однини теперішнього і майбутнього часів характерне вживання закінчення *-є* за аналогією до I дієвідміни: *роде*, *переходе*, *купе*, *возе*, *дойє*, *наї Бо бороне*.

Особливості дієвідмінювання в говірці нерідко спричинені давніми фонетичними процесами. Так, у 1-й особі однини та 3-й особі множини теперішнього часу спостерігаємо зникнення епентетичного /л'/ та вживання на його місці вставного /j/: *си^єнју*, *к'ропјат*, *робјат*.

Під впливом аналогії до форми 3-ї особи множини дієслів теперішнього часу відбулося вирівнювання дієслівної основи: *мі'с'у*, *хог'у*. Заступлення зубними шиплячих у 1-й особі однини поширюється також на дієслова з суфіксами *-ува-*, *-у-*: *проц'іг'ували^є*, *затес'ували^є*, *перем'іс'ували^є*, *зак'рук'ували^є*, *замаск'уйут*, *зах'вак'уйє*. У дієслівних закінченнях 3-ї особи однини та множини фіксуємо ствердіння /т'/: *го'рет*, *к'і'нет*, *цве'тут*, *кажут*, *жи^єйут*.

У говірці с. Булаєшти функціонує грамема давноминулого часу, за допомогою якої порівнюється часовий перебіг однієї дії щодо іншої в минулому: *прев'із буў тойі г'лєні^є*.

6. Прислівник

Прислівники як окремих лексико-граматичний розряд слів сформувалися на базі інших частин мови, переважно імен. Найдавніший шар серед прислівників становлять утворення з займенниковими основами [7, с. 205–206]. У досліджуваній говірці зафіксовано такі прислівники відзайменникового походження: *то'ди^є*, *в'іто'ди^є*, *в'ідколи^є*, *та'мо*, *в'ідте'во*, *суде'во*, *тако'во*.

Архаїчними є форми антонімічної пари прислівників *гезде* 'тут, ось' – *генде* 'там'. *Гезде* – складне утворення, до якого входить давня вказівна частка займенникового походження *ге*, редукована форма вказівної частки *се* – *з* як результат прогресивної асиміляції за голосом та прислівник *де*. У прислівнику *генде*, за свідченнями Етимологічного словника української мови, *-н-* – давня займенникова основа *п-*, представлена також у словах *він*, *он*, *іно* [10, I: с. 493].

Активно функціонують прислівники, похідні від прикметників: *обично*, *р'імно*, *п'р'амо*, *к'ашко*, *страшно* 'сильно, дуже', *студєно*, *задурно*, *б'ірше*, *др'ано* 'погано', *забаўно* 'повільно', *к'існо* 'тісно, крепко, сильно', *нудко* 'нудить', *нехарап'утно* 'неакуратно', *хєтро* 'добре, правильно', *пен'аво* 'повільно', *п'рутко* 'швидко', *слободно* 'вільно', *с'машино*, *с'п'ірно* 'швидко', *ск'верно* 'погано', *сумно* 'похмуро'.

Відзначимо, що вживаються також прислівники із суфіксом *-се*: *веткосє* 'видно', *темносє* 'темно'. Припускаємо, що ці форми входять до парадигми праслов'янських

прислівників на *-*сь*. Вказівний займенник **сь* ‘цей’ став тут словотворчим формантом, який вказує на найближчий до мовця відрізок часу. У цій же функції він спостерігається і в західно- та більшості південнослов'янських мов (словенській, сербській, хорватській та македонській) [1, с. 16–17].

Крім форм на *-о, -е*, похідних від нечленних прикметників середнього роду називного-знахідного відм., у говірці с. Булаєшти відомі прислівники, похідні від прикметникових форм різних відмінків з прийменниками: *з'густа* ‘часто’, *ўпорожн'і*, *поблезко*, *супро теўно* ‘противно, всупереч’, *усплошну* ‘підряд’.

Прислівники, що постали внаслідок адвербіалізації іменників без прийменників, у говірці засвідчено спорадично, вони відбивають форми різних відмінків: *ш'кода*, *уїма* ‘багато’, *верех* ‘більше, понад’, *дуц'і* ‘стоячи (про немовля)’ (називний відм.), *капку* ‘трошки’ (знахідний відм.), *зе'моу*, *загалом* ‘підряд’, *смер'ком*, *л'ін'ішом* ‘рясно, багато’ (орудний відм.). Значно ширший корпус прислівників – прийменникових відмінкових форм іменників: *понт'ідс'п'ід*, *п'о'верхи*, *б'ізча'су* ‘неочікувано’, *бес'к'аме* ‘без толку’, *в'ід'ранку*, *додн'а* ‘до світанку’, *за'ветка*, *зал'іта*, *заран'а*, *з'вагом* ‘повільно’, *з'верхи*, *з'ісподу*, *с'ноч'і* ‘вчора ввечері’, *стор'ца* ‘вертикально, стоячи’, *п'о'ноч'і*, *п'о'прав'і*, *п'отенку* ‘у п'ітьмі’, *перес'ноч'і* ‘позавчора ввечері’, *то'г'ід* ‘минулого року’, *перето'г'ід* ‘позаминулого року’, *удо'лену* ‘вниз’, *у'зашнурок* ‘в'язати з'тяжною петлею’, *у'в'ік'і* ‘ні за яких умов, ніколи’.

Прислівники *перше*, *перше'во* ‘щойно, перед цим’, *те'пер* (із *то-п'єрв'є*) відчислівникового походження.

Рідко вживані в говірці с. Булаєшти прислівники, похідні з дієслівних форм, переважно дієприкметників – *на'лежач'і* ‘лежачи’. За свідченнями О. С. Мельничука, такі форми з прийменником *на* відомі в польській діалектній мові [7, с. 211]. Зауважимо, що такої структури прислівники широко представлені в досліджуваній говірці: *нашч'і* ‘натщесерце’, *набор* ‘у борг’, *на'бек'ір*, *наопос'л'а*, *на'в'ігл'і*, *напо'лудне*, *напоп'ерек*, *напра'уц'і*, *нап'рок'іу*, *напр'аму*, *нап'еред*, *нара'зу*, *нас'пог'і*, *напос'л'а*, *насереден'і*, *нате'пер* ‘на один раз’.

Уживають у Булаєштах і прислівники, що виникли внаслідок адвербіалізації словосполучень різних типів: *го'лоб'іск'і* ‘босоніж’, *то'г'ід* ‘того, минулого року’, *перето'г'ід* ‘позаминулого року’.

У граматичній системі аналізованої говірки функціонують також прислівники, імовірно, неслов'янського походження: *ре'кор'а* ‘прохолодно’, *фаї'но* ‘красиво’.

7. Службові частини мови

В організації словосполучень способом прийменникового керування в говірці задіяні ті ж прийменники, що й у сучасній українській літературній мові, як-от: *нопре' л'іс*, *через зо дв'і не'г'іл'і*, *до сход' сонца*, *на друшл'а'кови*. Ідентичні за формою з літературними, діалектні прийменники можуть набувати іншого значення. Так, у структурі словосполучення із семантикою призначення в Булаєштах вживають низку прийменників: *в'ід* (*бур'ан в'ід' серца*), *на* (*на во'гон' во'на' добра*), *про* (*сорочка про не'г'іл'у* ‘святкова сорочка’ [18, с. 132]). У структурі прийменникових словосполучень знахідного відм. деліберативного об'єкта при дієсловах зі значенням повідомлення фіксуємо прийменник *за* (*н'іх'то не знаў за г'речку*). Ця особливість, як відомо, є релевантною для розмежування південно-західного та південно-східного й північного наріч [3, с. 161; 11, с. 190].

В оформленні питальних речень використовують питальну частку *хіба*: *Х'і'ба' може хто п'і'шоў ран'ч'і' мене?*

Сурядний зв'язок у говірці забезпечують єднальні сполучники *і*, *та*, *н'і...н'і*, протиставні *та*, *но*, *ну* (*бачу ну не'чуйу* [18, с. 123]), розділові *чи*, *або*, *а н'є* (*к'лалі'є' н'росо ў таз а н'є ко'ри'є'то*) *то...то*, *хоч*, зіставний *а*, приєднувальний *та і*.

Виразниками підрядних семантико-синтаксичних відношень у складних реченнях є сполучники з'ясувальні *шо*, *йак*, обставинні часу *зак'іу*, *коле'*, *йак*, умови *йак'шо*, мети *шоб*, *абє'*, причини *бо*, порівняльні *йак*, допусту *хоч*, наслідку *та і* (*дош'чу не бу'ло / та і во'не' засе'хали'є' так // та ўже п'і'шоў дошч' / та і во'не' ўже т'рошк'і в'іг'іш'лі'є' / та і на'чали'є' ц'ві'є'сти'є' //*).

Найуживаніші частки в аналізованій говірці – модальні *леш, ле'шен', |сами'ї, гет, маї, наї*, заперечні *н'е, н'ї, не*.

Отож для морфологічної системи української говірки с. Булаєшти Республіки Молдова характерне повне або часткове збереження архаїчних граматичних форм, які все рідше можна зафіксувати в сучасному українському діалектному континуумі і водночас відбивають лінгвоісторичні факти у рамках не лише української мови, а й інших слов'янських, адже генеза низки явищ сягає праслов'янської доби, що відкриває широкі перспективи подальших студій лінгвістичного феномену Булаєшт.

Історія цього поселення, його українські витоки окреслені Алексеем Романчуком на ґрунті фонетичної, лексичної, ономастичної систем говірки. Якою мірою корелюють висновки дослідника з новими мовними фактами, репрезентованими в цій розвідці, демонструє таблиця, що відображає ареали засвідчених граматичних явищ в українському діалектному просторі.

<i>№</i>	<i>Морфологічне явище</i>	<i>Локалізація</i>	<i>Джерела</i>
1.	Флексія <i>-ом</i> у формі орудного відм. однини іменника	Лемківські, надсянські говірки, спорадично в наддністрянських говірках. Західноволинські, подільські говірки.	Бевзенко, с. 95, 223, 229, Лесів, с. 59. Бевзенко, с. 215, 217, АУМ II, к. 180
2.	Флексія <i>-оў</i> у формі орудного відм. однини іменника жін. роду	Бойківські, наддністрянські говірки. Буковинські, гуцульські, закарпатські, лемківські, західноволинські говірки.	Лесів, с. 128, 235. Бевзенко, с. 94, 215, АУМ II, к. 170.
3.	Вирівнювання відмінювання прикметників м'якої групи за зразком твердої групи	Наддністрянські, буковинські, гуцульські, правобережнополіські говірки	Бевзенко, с. 219, 206.
4.	Використання частки <i>маї</i> при ступенюванні прикметників	Гуцульські, закарпатські говірки.	Бевзенко, с. 222, 228, Жилко, с. 227.
5.	Вживання суфікса <i>-ишч-</i> при ступенюванні прикметників	Подільські говірки, південноволинські.	Бевзенко, с. 218, АУМ I, к. 217.
6.	Флексія <i>-ови'</i> у формі давального-місцевого відм. однини іменника	Наддністрянські, буковинські, гуцульські, бойківські, закарпатські, лемківські, подільські, південноволинські, волинсько-поліські говірки.	Бевзенко, с. 96, 214, 207.
7.	Редупліковані форми вказівних займенників	Закарпатські, наддністрянські говірки. Бойківські говірки.	Жилко, с. 87, АУМ II, к. 209. Лесів, с. 130.
8.	Форми особових займенників 3-ї особи однини <i>за (про, у') него, на н'у</i> .	Наддністрянські, гуцульські, подільські говірки.	Лесів, с. 236.

9.	Стягнені форми присвійних займенників у формі родового, орудного, місцевого відм. однини	Волинські, наддністрянські, закарпатські, бойківські говірки. Південноволинські, гуцульські говірки. Південноподільські говірки.	Жилко, с. 185. Лесів, с. 272. АУМ I. к. 235, к.236.
10.	Форма числівника <i>о ден</i>	Подільські, лівобережнополіські, наддністрянські, гуцульські, покутсько-буковинські, південноволинські говірки.	Бевзенко, с. 116, АУМ I, к. 248, АУМ II, к. 225.
11.	Форма числівника <i>ш те"ре"</i>	Волинськополіські, гуцульські говірки.	Бевзенко, с. 116.
12.	Форми числівників <i>оба, об'і</i>	Лемківські, закарпатські, гуцульські, наддністрянські говірки.	Прилипко, с. 195.
13.	Уживання зворотньої частки <i>се</i> в постпозиції чи препозиції щодо дієслова	Покутсько-буковинські, гуцульські говірки. Наддністрянські говірки.	Бевзенко, с. 128. Лесів, с. 236
14.	Інфінітивний формотворчий суфікс <i>-те"</i>	Південно-західні діалекти, волинсько-поліські говірки.	Бевзенко, с. 207.
15.	Зникнення після губних епентетичного /л'/ у дієслівних формах 1-ї ос. однини і 3-ї ос. множини теп. часу	Наддністрянські, надсянські, покутсько-буковинські, східна частина гуцульських, західна частина правобережнополіських говірок.	Закревська, с. 63-64. Бевзенко, с. 222, 131, Жилко, с. 95, АУМ II, с. 238.
16.	Вирівнювання дієслівної основи під впливом форм інших осіб, типу <i>нос'у, ход'у</i>	Покутсько-буковинські, східноподільські говірки, низка південно-східних діалектів. Подільські, правобережнополіські говірки.	Бевзенко, с. 221, 217, Жилко, с. 185, АУМ II, к. 235. АУМ I, к. 252, к. 254, к. 255.
17.	Втрата флексійного <i>-т</i> у дієслівних формах 3-ї особи множини теп. часу дієслів II дієвідміни	Покутсько-буковинські, південноподільські, гуцульські говірки, східна частина лівобережнополіських говірок.	Бевзенко, с. 222, 217, 205, АУМ I. к. 259.
18.	Форми давноминулого часу типу <i>при в'із був</i>	Подільські, правобережнополіські говірки.	Бевзенко, с. 142.
19.	<i>На</i> у конструкціях зі значенням призначення	Наддністрянські, закарпатські говірки.	Бевзенко, 160.
20.	<i>Про</i> у конструкціях зі значенням призначення	Закарпатські говірки.	Бевзенко, 163.

21.	За при дієсловах зі значенням повідомлення	Закарпатські, наддністрянські, подільські, південноволинські говірки.	Бевзенко, 161.
-----	--	---	----------------

Отже, здійснений аналіз граматичних рис говірки с. Булаєшти загалом підтверджує раніше висловлені припущення щодо зв'язків досліджуваної переселенської говірки з галицько-буковинською групою українських говорів: таблиця сигналізує про існування 13 морфологічних паралелей з наддністрянським говором, 12 – з гуцульським, 10 – з подільським, 9 – із закарпатським, 8 – з покутсько-буковинським. Паралелі з іншими діалектами представлені слабше, з-поміж яких і говірки Волині. Зауважимо, що попередні дослідження говірки констатували її спорідненість з буковинськими та гуцульськими говірками [17-18], натомість аналіз граматичного рівня засвідчив існування надійних паралелей говірки с. Булаєшти з наддністрянським діалектним ареалом. Необхідність верифікації одержаних висновків на рівні фонетики та лексики детермінує подальші дослідження булаєштської проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрэмская-Яблонская А. Аб одной польска-беларускай лексічнай паралелі (польск. *latoś* 'с'єлета' – белар. *летась* 'у мінулым годзе' // Беларуская лінгвістыка, Вып. 9. – Мінск, 1976.
2. Атлас української мови : у 3 т. – К. : Наук. думка, 1984–2001.
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 247 с.
4. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови (нариси зі словотвор та словозміни). – Ужгород : Закарпат. обл. вид-во, 1960. – 416 с.
5. Воронич Г. Вплив родової диференціації на формування типів словозміни іменників в українських говорах / Ганна Воронич, Іван Матвійс // Проблеми сучасної ареалогії. – К. : Наук. думка, 1994. – С. 265–273.
6. Воронич Г. В. Словозміна іменника говірки с. Стечанка / Г. В. Воронич // Говірки Чорнобильської зони: системний опис / [за ред. П. Ю. Гриценка]. – К. : Наук. думка, 1999. – С. 15–26.
7. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1966. – 596 с.
8. Гороф'янюк І. В. Лінгвальне портретування українського села Булаєшти Республіки Молдова: фонетичні паралелі з подільським говором // У друзі.
9. Дем'янчук В. Морфологія українських грамот XIV і першої половини XV в. / В. Дем'янчук // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – Кн. XVI. – 1928.
10. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
11. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Рад. школа, 1966. – 307 с.
12. Жирмунский В. М. Проблемы переселенческой диалектологии / В. М. Жирмунский // Общее и германское языкознание. – Л. : Наука, 1976. – С. 491–516.
13. Закревська Я. В. Епентетичні звуки в українських говорах / Я. В. Закревська // Дослідження і матеріали з української мови. – Т. V. – К., 1962. – С. 63–64.
14. Лесів М. Українські говірки у Польщі / Михайло Лесів. – Варшава : Вид-во «Український архів», 1997. – 496 с.
15. Прилипка Н. Збірні числівники в українських говорах / Надія Прилипка // Проблеми сучасної ареалогії. – К. : Наук. думка, 1994. – С. 192–198.
16. Романчук А. А. Булаєштський говор и его волинские и западнoпoлeсские параллели: предварительные замечания / Алексей Романчук // Волинь філологічна: текст і контекст. – Вип. 9. – Луцьк : Волинський національний університет, 2010. – С. 138–147.
17. Романчук А. Булаєштські українці та гуцули: нові лексичні паралелі / Алексей Романчук // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. XXXII–XXXIII. – С. 69–73.
18. Романчук А. Ранняя история украинского села Булаєшти в контексте истории Молдовы (XIV – начало XVII вв. от Р. X.) / Алексей Романчук, Ирина Тащи. – Кишинев : «Stratum Plus», 2010, 144 с.
19. Русская диалектная речь в иноязычном окружении // Динамика структуры современного русского языка. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1982. – С. 51–61.

У статті схарактеризовано особливості морфологічної системи української переселенської говірки села Булаєшти Республіки Молдова, встановлено повне або часткове збереження архаїчних граматичних форм, здійснено екстраполяцію окреслених мовних фактів на український діалектний простір, унаслідок чого вперше встановлено граматичні паралелі досліджуваної говірки з наддністрянським говором.

Ключові слова: граматичний архаїзм, граматична форма слова, мовні паралелі, говірка.

In the article, the typical grammatical features of the Ukrainian dialect of Bulaeshty village (Republic of Moldova) have been characterized, absolute or partial conservation of historical grammatical forms has been shown, extrapolation of outlined lingual facts into the Ukrainian dialects has been carried out, as a result grammatical parallels of the Bulaeshty dialect and the Abovednister Ukrainian dialect have been singled out for the first time.

Key words: grammatical archaism, grammatical form of a word, language parallels, dialect.

*Галина Гримашевич
(Житомир)*

УДК 811.161.2'282

РОДИЛЬНИЙ ОБРЯД ЖИТОМИРЩИНИ: СТРУКТУРА, НОМІНАЦІЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ

Одним з актуальних завдань сучасної діалектології є дослідження тематичних груп лексики архаїчних українських діалектів, складовою яких є родинно-обрядова, що включає лексику родильного обряду. Як зауважує Н. Коваленко, для української діалектології та суміжних наук мова традиційної обрядовості є надійним джерелом глибшого пізнання складу й структури мовленнєвих одиниць, з'ясування їх генези, семантики, реконструкції елементів духовної та матеріальної культури [10, с. 183]

Серед сімейних обрядів важлива роль належить родильному, адже поява на світ дитини споконвіків не була лише звичною, але й важливою подією в сім'ї, у родині та й усій громаді, бо саме народження є тим містком людського буття, що з'єднує в єдину етноструктуру пам'ять нації, її духовні здобутки, досягнуті багатовіковим існуванням. Крім того, цей обряд супроводжується табу. Табуїзація низки назв пов'язана з тим, що вагітність сприймалася як небезпечний стан для самої жінки й усіх, хто її оточував. Етнолінгвісти пояснюють таке ставлення наявністю у вагітної жінки двох душ та близькістю до межі життя і смерті [19].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що родильний обряд Житомирщини, зокрема території Середнього Полісся, який зберігає багато архаїчних елементів як у структурі, так і в номінації, досі не був у полі зору лінгвістів, хоча обрядовість Полісся як унікальної архаїчної зони здавна приваблювала дослідників різних галузей знань, серед них і діалектологів (П. Романюк досліджував поліський весільний обряд [15], В. Конобродська – поховальний та поминальний обряди [11]).

Мета розвідки – на основі зібраного діалектного матеріалу визначити структуру родильного обряду в середньополіських говірках Житомирщини, дослідити номінацію його учасників та з'ясувати особливості функціонування повір'їв, пов'язаних із зазначеним обрядом, у кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Об'єктом дослідження є родильний обряд у середньополіських говірках Житомирської області. **Предмет дослідження** – родильний обряд Житомирщини з позиції його структури, номінації його учасників та функціонування обряду в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. **Матеріалами** дослідження слугували польові записи, здійснені в говірках Овруцького, Лугинського, Народицького, Олевського, Новоград-Волинського та Малинського районів Житомирської області, лінгвістичні, етнографічні та лексикографічні праці, у яких різноаспектно проаналізовано родильний обряд із різних теренів України.

Варто зазначити, що в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. родильний обряд насамперед із фольклорно-етнографічних позицій досліджували І. Бінковський, В. Гнатюк, А. Дарманський, М. Дерлиця, М. Грушевський, З. Кузеля, Є. Казимир, В. Кравченко, А. Малинка, М. Сумцов, І. Франко, П. Чубинський, Д. Успенський, В. Шухевич, В. Ястребов, С. Козяр, Хр. Ящуржинський та інші. У II пол. ХХ – на початку ХХІ ст. В. Борисенко, В. Горленко, О. Любицька репрезентували етнографічні розвідки про родильний обряд, у яких проаналізовано традиційні вірування українського народу про народження дитини, родильні звичаї та обряди тощо; цього ж періоду сягають й етнолінгвістичні та історико-етнографічні дослідження про родильну обрядовість (див., напр., [3; 5; 12; с. 19–20]) та ін.